

RESEARCH ARTICLE / ARAŞTIRMA MAKALESİ

Türkiye’de Bürokrasinin Denetiminde Hak Arama Mekanizmalarının Rolü The Role of Right-claiming Mechanisms in the Supervision of Bureaucracy in Turkey

Tahsin GÜLER¹

Öz

Türkiye, 2000’li yıllarda iç ve dış dinamiklerin etkisiyle siyasal, sosyal, ekonomik ve yönetsel alanlarda yoğun bir değişim sürecine girmiştir. Bu sürecin yönetim dinamiklerinde yarattığı değişim değerlendirildiğinde kamu yönetiminde onlarca yıldır var olan bürokratik kültürden vatandaş odaklı hizmet kültürüne geçişin amaçlandığı görülmektedir. Siyaset kurumu, bu geçiş sürecinde bürokrasiden hizmet alan vatandaşların da etkin, verimli ve kaliteli hizmet alma hak ve taleplerinin bilinciyle bürokrasiyi sorgulamasını ve denetlemesini amaçlamıştır. Vatandaşların bürokrasiyi sorgulama ve denetiminin gerçekleştirilebilmesinin yolu vatandaşların hakları konusunda bilinçlendirilmesi ve hakkın aranabilmesi için gerekli hak arama mekanizmalarının oluşturulmasından geçmektedir.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de, demokrasi ve insan haklarında görülen olumlu gelişmelerin de etkisiyle, hesap vermeyen, gizlilik ve kapalılığın hüküm sürdüğü geleneksel bürokratik yapının şeffaf ve hesap verebilir bir bürokrasiye dönüşümünde Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER), Kamu Görevlileri Etik Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsman) ve Açık Kapı gibi hak arama mekanizmaları hayata geçirilmiştir.

Çalışmada, hak kavramı, hak arama mekanizmaları, işlevleri ve sözü edilen mekanizmaların bürokrasinin dönüşümüne olan etkileri değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bürokrasi, Hak Arama, CİMER.

Abstract

In 2000s, Turkey has entered an intense process of change in political, social, economic, and administrative areas under the effect of internal and external dynamics. When the changes introduced by this process on administrative dynamics are taken into account, it is seen that it is aimed at switching from a bureaucratic culture, which has existed for decades in public administration, to a citizen-focused culture. During this process, politics has aimed at enabling citizens who get service from bureaucracy to question and monitor bureaucracy with their awareness of right and demand of getting active, efficient, and quality service. Citizens’ questioning bureaucracy and monitoring it are achieved by raising the awareness of citizens about their rights and by the formation of mechanisms that are required for claiming rights.

With the effects of advancements in human rights and democracy, some mechanisms, such as Right to Information Act, Presidency’s Communication Center, Board of Ethics for Civil Servants, Ombudsman Institution, and Open Door Service which are used to claim rights have been put into practise in Turkey in 2000s, having a role in the transformation of the unaccountable traditional bureaucracy, where confidentiality governs, to a transparent and accountable bureaucracy.

In this study, the concept of right, mechanisms of right-claiming, its functions and the effects of above-mentioned mechanisms on the transformation of bureaucracy are evaluated.

Keywords: Bureaucracy, Right-claiming, CİMER.

¹ Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, tahsin.guler@balikesir.edu.tr

Giriş

İnsanoğlu, varoluşundan bu yana başta yaşama hakkı olmak üzere bir takım temel haklara sahip olmuş, söz konusu haklara zaman içerisinde ve özellikle modern devletin ortaya çıkışından sonra siyasal, sosyal ve ekonomik olmak üzere bir takım yeni haklar eklenmiştir. Dolayısıyla günümüz insanının, pek çoğu anayasa/yasalarla düzenlenerek güvence altına alınmış çok sayıda hak ile donatıldığı görülmektedir. Nitekim modern toplumlarda hak ve özgürlüklerin korunması anlayışı kendisini en üst hukuk normu olan anayasalarda vücut bularak göstermektedir. Bu öylesine etkin ve görünür bir anlayıştır ki, devletin sınırlandırılarak bireylerin hak ve özgürlüklerinin devlet gücü karşısında korunması amacı anayasaların en başta gelen varlık sebebi haline gelmiştir.

Meşru güç kullanma tekeline sahip en üst kurum olan devlet, bireylerin hak ve özgürlüklerine, kendisi dahil her türlü odaktan gelebilecek olumsuz etkileri önleme sorumluluğu taşımaktadır. Bu sorumluluk bir yandan hak ve özgürlüklerin teminat altına alınarak geliştirilmesini diğer yandan bireylerin hak arama bilincinin artırılmasını ve hak arama mekanizmalarının oluşturulmasını gerektirmektedir. Devletin vatandaşlarına yönelik mal ve hizmet sunumunda görevli olan kamu bürokrasileri görevleri esnasında zaman zaman bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal edici eylem ve işlemlerde bulunabilmektedir. Bürokrasinin bu tür olumsuz davranışları, ülkemizde özellikle 2000'li yıllar öncesinde görüldüğü üzere, bürokrasinin bireyler ve onların hak ve özgürlükleri karşısındaki tarihsel üstün konumundan beslenmektedir.

20. yüzyılın son çeyreğinde başta küreselleşme olmak üzere çeşitli dinamiklerin etkisiyle dünyada yaşanan, devleti küçülterek kamu yönetiminde değişimi öngören yeni yönetim paradigması bürokrasinin bireyler karşısındaki hakimiyetini sarsmıştır. Yeni paradigma, geleneksel kamu yönetiminin katı, sert, dışa kapalı ve sadece siyasetçilere karşı sorumluluk duyan Weber'in ideal tip bürokrasisinin esnek, şeffaf, etkin, hesap verebilir ve siyaset kurumu yanında hizmet sunduğu vatandaşlara karşı da sorumlu olan bir bürokrasiye dönüşümünü öngörmektedir. Bu dönüşüm için bürokrasinin sadece siyaset kurumu tarafından değil hizmet sunduğu bireyler/vatandaşlar tarafından izlenmesi ve sorgulanmasının etkin bir yöntem olacağı muhakkaktır. Bu bakımdan 2000'li yıllarla birlikte Türkiye'de bürokraside dönüşümün sağlanması için gerekli şart olan siyasi iradenin varlığı neticesinde sürecin destekleyicisi olarak bireylerin hak arama imkan ve kabiliyetlerinin geliştirilmesine yönelik reformlar gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar bilgi edinme hakkını garanti altına alan Bilgi Edinme Hakkı Kanunu, bireylerin bilgi edinme başvurularında karşılaştığı sorunların çözümlendiği Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu, bireylerin kamu hizmetlerine ilişkin bilgi, görüş, istek, şikayet ve taleplerini iletebildiği Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi- CİMER (ilk kuruluştaki ismi Başbakanlık İletişim Merkezi- BİMER), Etik Kurulu, Kamu Denetçiliği Kurumu (Ombudsmanlık) ve Açık Kapı uygulaması olarak öne çıkmaktadır.

Çalışmada, hak kavramı ve niteliği ile bürokrasi kavramı ve bürokrasinin birey/vatandaş hakları karşısındaki konumu aktararak bürokrasinin denetlenmesinde ve asli yeri olan hizmet aygıtı konumuna çekilmesinde gerçekleştirilen reformların sürece etkileri değerlendirilecektir.

1. Hak Kavramı

Hak, kişilere irade kudreti tanınmak suretiyle hukuk düzeni tarafından korunan menfaattir (Gözler, 2017: 154). Bu durumda hakkın, hukukun koruduğu bir çıkar olması ve sahibine bu korunmadan faydalanma yetkisi tanınması şeklinde iki unsuru bulunmaktadır (Bilgili ve Demirkapı, 2015: 107). Bir başka ifade ile hak, hiçbir yerde hiçbir kimsenin adalete ciddi bir tahkir (aşağılama) teşkil etmeksizin, mahrum bırakılmayacağı bir şeydir (Cranston, 1999: 312).

Hak kavramı yükümlülük kavramıyla birlikte değerlendirilmektedir. Çünkü hukuki ilişkide taraflardan birinin hakkı varken bu hak karşısında karşı tarafında bir takım yükümlüklerinin bulunması gerekmektedir. Yükümlülük kavramının yerine özel hukukta borç, kamu hukukunda ise ödev kavramının da sık kullanıldığı görülmektedir (Gözler, 2017: 154). Nitekim 1982 Anayasası’nın pek çok hükmü anayasal hak ve ödevleri düzenlemektedir. Nitekim günümüz anayasalarının ortak özelliği insanın bireysel haklarını tanıyan, devletin gücünü sınırlayan, güçlünün hakka (adalete) tabi kılınması çabasının bir ürünü olmalarıdır (Rand, 1999: 318). Bu bağlamda günümüzde bireylerin çok çeşitli ve farklı kategorilerde yer alan haklara sahip olduğu, bu haklar arasında *hak aramanın* da bir hak olarak yerini aldığı görülmektedir.

1982 Anayasasının 36. maddesinde “Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile adil yargılanma hakkına sahiptir” ifadesiyle hak arama hürriyeti anayasal güvenceye alınmıştır. Bu ifade ile yalnızca yargı mercileri önünde hakkın aranabileceği şeklinde dar bir anlamın ötesinde, kanunun yasaklamadığı, meşru her vasıta ve yoldan hak arama hürriyetinin varlığı kabul edilmektedir.

Birinci nesil haklar olan kişi hakları, manevi özgürlükler ve siyasi haklar içerisinde yer alan hak arama hakkının (Fendoğlu, 2015: 280) somut anlamda kullanılabilmesi için devletin gerek kendisinden gerekse herhangi başka bir mecradan kaynaklanacak hak ihlalleri karşısında hak arama mekanizmaları oluşturma yükümlülüğü vardır. Bu yükümlülük Anayasanın 40. maddesinde “Anayasa ile tanınmış hak ve hürriyetleri ihlal edilen herkes, yetkili makama geciktirilmeden başvurma imkanının sağlanmasını isteme hakkına sahiptir” hükmüyle düzenlenmekte, hakkı ihlal edilenlerin yetkili makamlara başvurma imkanının tesisi olarak ifade edilen hak arama mekanizmalarının oluşturulmasının devletin ödevi olduğu kabul edilmektedir.

Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren yönetimde küresel değişimlere ayak uydurabilmek için kamu yönetiminin değişim ve dönüşümünün sağlanması amacıyla pek çok reform gerçekleştirilmiştir. Bu reformlar özellikle temel hak ve hürriyetlerin geliştirilmesi ve daha demokratik bir yönetim sisteminin oluşturulması noktasında yoğunlaşmıştır. Bu değişim ve dönüşümün sağlanmasında geçmişin

geleneksel/otoriter bürokratik yapılarının denetimi bireylerin hak arama bilincinin artırılması ve hak arama mekanizmalarının oluşturulmasından geçmektedir.

2. Bürokrasi Kavramı ve Bürokrasinin Gücü

Sosyal bilimlerde bir kavramın kesin, net, ortak ve değişmeyen bir tanımının yapılmasının neredeyse olanaksız olması hali bürokrasi kavramı için de geçerlidir.

Günümüzde bürokrasi kavramı birden fazla anlamda kullanılmaktadır. Bunlardan birisi “bir yönetim aygıtı” anlamı olup yasaların belirlediği çerçevede kamu gücünü kullanan, yasanın yetkilendirdiği ya da bu yetkiye dayanarak kendisinin koyduğu kurallar ile yaşamın bazı alanlarını düzenleyen, toplumu denetleyen ve yönlendiren yönetim kurumlarını ifade etmektedir. Bununla yakın ilişkili bir diğer anlam ise bu kurumlarda (merkezi ve yerel yönetim kurumlarında) görevli çalışanların, bürokratların oluşturduğu toplumsal sınıf anlamıdır. Bürokrasinin üçüncü bir anlamı Weber’in sistemleştirdiği, yazılı kurallar, katı, sert hiyerarşik yapı, gayri şahsi karar almayı ve uygulamayı öngören formel bir yönetsel örgütlenme biçimidir. Bunların yanı sıra bürokrasinin kırtasiyecilik, yazçizcilik, prosedürlerin/formalitelere çokluğunu ifade eden pejoratif (kötüleyici) bir anlamının da olduğu bilinmektedir (Bozkurt, 2008: 43). Daha birkaç yüzyıl önce Almanya, Fransa ve Rusya gibi ülkelerde bir şahsın, kurumun ya da yapılan işin hakaret boyutunda eleştirilmesinde o işe bürokrasi, o kişiye ise bürokrat kelimelerinin atfedilmesi (Mises, 1944: 19) bürokrasinin kötüleyici anlamının ulaştığı boyutu göstermesi açısından son derece ilginçtir.

18. yüzyıl ortalarında ilk defa Fransa’da ortaya çıktığı kabul edilen bürokrasi kelimesinin “bureau” kelimesinden geldiği, bu kelimenin de anlam olarak “koyu renkli kumaşla örtülmüş yazı masası”na işaret ettiği dolayısıyla bürokrasi kelimesinin 18. yüzyılda “memurların çalıştığı büro, devlet dairesi ve memurların toplum üzerinde giderek artan egemenliğini vurguladığı bilinmektedir (Eryılmaz, 2008: 6). Günümüzde bürokrasi kavramı en yaygın ve genel olarak “devletin vatandaşına mal ve hizmet sunumunda yararlandığı, bu amaca yönelik her türlü iş ve işlemin gerçekleştirildiği idari örgütlenme” olan kamu yönetimi anlamıyla kullanılmaktadır.

Geleneksel kamu yönetimi olarak adlandırılan ve örgütsel yönünü “ideal tip bürokrasi” modeliyle Weber’in sistemleştirdiği anlayış 20. yüzyılın son çeyreğine kadar tüm dünyada hakimiyetini sürdürmüş, özellikle devletlerin örgütlenme modeli olmuştur. Bu yüzyılda tüm dünyada kamu bürokrasilerinin önemli ölçüde güçlendiği, hatta birçok ülkede bürokratik otoriter yönetimlerin işbaşında olduğu görülmektedir.

Bürokrasilerin ülke yönetimlerinde kararları etkileyecek ve politikaları belirleyecek kadar güçlü bir yapı haline gelmesinin arkasında yatan bir takım nedenler bulunmaktadır. Bunlar daha çok bürokrasinin doğasından kaynaklanan nedenlerdir. Bu nedenler aşağıdaki şekilde belirtilebilir (Peters, 2001: 234- 236; Hummel, 2014:).

✓ **Bürokrasinin Bilgi ve Uzmanlık Gücü:** Bürokrasi, kamu yönetiminde verilerin, istatistiklerin toplandığı, raporlandığı ve arşivlendiği, politikaların uygulandığı ve temel işlevi bu olan birimlerdir. Dolayısıyla bilginin ve uygulama tecrübesinin birincil sahipleridir. Diğer taraftan günümüzde ekonomi, dış politika, vergi ve maliye politikaları, sosyal güvenlik politikaları, ulaşım ve alt yapı hizmetleri, enerji, iletişim ve finans piyasaları vb. hemen her alanın teknik bilgi ve uzmanlık gerektirmesi bu alanlarda bürokrasinin gücünü artıran bir etki yaratmaktadır. Dolayısıyla herhangi bir alanda bilgi ve uzmanlık sahibi olan bürokratik kadrolar politika oluşturma sürecinde siyasal karar vericileri olumlu ya da olumsuz etkileme potansiyeline önemli ölçüde sahiptir (Heywood, 2006: 523).

✓ **Karar Verme Gücü:** Her ne kadar siyaset- bürokrasi ilişkilerinde karar verme iktidarı siyasetçilerdeyse de pratikte siyaset kanadında alınan kararların uygulanmasında birçok alt düzenleme bürokrasi kademelerinde hazırlanmaktadır. Hatta bürokrasinin kararların alınmasında pek çok prosedürden ve komisyon süreçlerinden uzak oluşu ona hızlı hareket etme imkanı tanımakta dolayısıyla zaman içinde pek çok iş ve işlem ilgili bakanlıkların ve müdürlüklerin hazırladığı yönetmelik şeklindeki bürokratik düzenlemelerle yürütülmektedir. Dolayısıyla bürokrasi bu özelliği ile sistem içinde uygulamayı yönlendirme de önemli bir güç elde etmektedir.

✓ **Süreklilik ve İstikrar:** Bürokratik kadrolar genel anlamda sorumlu oldukları alanda uzun yıllar faaliyet gösteren, bu alanda tecrübe kazanmış kamu görevlilerinden oluşur. Seçim dönemlerinde ya da ülkenin hükümsüz kalması gibi zor zamanlarda kamu hizmetlerinin sürekliliği açısından bürokrasi işini yapmaya devam eder. Bu durum bürokrasinin ülke yönetiminde vazgeçilmez olduğu gerçeğini pekiştirirken bir yandan da siyasetçilerle kıyaslandığında siyasetçilerin geçici, bürokrasinin kalıcı olduğu algısını yaratmaktadır. Zaman zaman bazı ülkelerde hükümetin kurulamaması durumunda (örneğin İtalya² (TRTHABER, 2019) ve Irak³ (NTV, 2016)) hükümeti kurma görevinin cumhurbaşkanı tarafından teknokratlara verilmesi somut anlamda bürokrasinin gücünü gösteren/artıran somut görünümlerdir.

✓ **Kurum İdeolojisi:** Her ne kadar hepsi devlet denen sistemin bir parçasını oluşturuyor olsa da bazı bakanlıklar veya kamu kurum ve kuruluşları yerine getirdikleri fonksiyonlar bakımından görece diğerlerinden daha önemli ve öncelikli olabilmektedir. Bu durum zaman içerisinde kurum bürokratlarının, kurumun vazgeçilmez, diğer kurumlardan görece üstün ve üst düzey her plan ve projede karar alma, danışma ve uygulama makamında yer alması gerektiği şeklinde bir düşünce geliştirmelerine yol açar ve bu husus zaman içerisinde kurum kültürü olarak pekiştirilerek kurum çalışanlarına aktarılır. Ülkemizde uzun yıllar dış işleri bürokrasisinin ve kurulduğu 1960 yılından Kalkınma Bakanlığı içerisinde meczedildiği 2011 yılına kadar planlama bürokrasisinin (Devlet Planlama Teşkilatı)

² Sık yaşanan hükümet krizleriyle 2009-2019 yılları arasındaki 10 yıllık periyotta 6 kez başbakanın değiştiği İtalya’da 2011-2013 yılları arasında 15 ay süreyle bir ekonomi profesörü olan teknokrat Mario Monti hükümeti iş başına gelirken, 2018 yılında ise yine bir siyasi kriz ardından teknokrat Giuseppe Conte hükümeti göreve gelmiştir

³ Irak’ta uzun yıllar süren siyasi istikrarsızlıklar ve siyasi partilerin anlaşamaması nedeniyle Başbakan Haydar el İbadi liderliğinde 16 bakandan oluşan teknokratlar hükümeti kuruldu.

pozisyonu buna örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu tür bir düşünce ilgili kurumun güç ve yetki aşımında bulunarak yönetim dengesinde bozulmalara yol açabilmektedir.

Bürokrasinin güç kaynakları kavramın doğasından ve bürokrasinin varoluş amacının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla bunların olumsuz/kötü özellikler olduğunu söylemek bürokrasiye haksızlık olacaktır. Ancak bilinmesi gereken husus devlet aygıtının işletilmesinde en önemli ve gerekli mekanizmalardan birisi olan bürokrasinin başboş bırakılmayacağı, güç ve yetki aşımına olan bilinen eğiliminin önlenmesi için kontrol ve denetim mekanizmalarının oluşturulması gerekliliğidir.

Geçmişten bu yana Türkiye’de bürokrasi, siyaset kurumu üzerinde bir vesayet odağı olmuş, toplum üzerinde de devlet gücünü kullanarak üstün, hesap vermeyen ve eleştirilemeyen bir konumda işleyişini sürdürmüştür.

3. Hak Arama Mekanizmaları

Kamu yönetiminde değişim ve dönüşümü esas alan geniş kapsamlı ve uzun soluklu bir reform sürecinin başladığı 2000’li yıllardan itibaren “bürokratik devletin hizmet devletine dönüşümünü” esas alan proje ve uygulamaların hayata geçirildiği görülmektedir. Bu süreçte bürokrasinin hizmet sunumunda daha etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilir olmasını sağlamak için bizzat hizmetten faydalanan bireyler/vatandaşların denetim ve kontrol sürecine dahil edilmesine önem verilmiş, bu amaçla bürokrasinin eylem ve işlemlerine karşı çeşitli hak arama mekanizmaları oluşturulmuştur.

3.1. Bilgi Edinme Hakkı

Türk yönetim tarihinde kamu bürokrasisi genel anlamda halka bilgi vermekten uzak bir tutum sergilemiştir. Bu tutumun yerleşmesinde ana neden yönetenlerin yönetilenler üzerindeki hakim durumu ve bu durumun zaafa uğraması endişesiyle hareket etmeleridir (Şengül, 2007: 218). Yönetim sürecinde, yönetilenler karar alma süreçlerine katılmadıkları ve fikirleri sorulmadığı gibi yapılan işlemler kendileriyle ilgili olsa dahi konuyla ilgili yeterince bilgilendirilmemektedir (Sezer ve Kargın, 2002: 211). Dolayısıyla devlet görevlileri halka sürekli olarak mesafeli olmuş, halkı ilgilendiren konularda dahi gizliliğe ve kapalılığa önem vermiştir.

Yönetimde gizlilik ve kapalılık özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kamu yönetimlerinin eleştirilen yönlerinden birisi haline gelmiş, gizlilik ve kapalılığın arkasında keyfilik, hatanın, yozlaşmanın, rüşvetin ve torpilin üzerinin örtülmesi gibi kötü yönetim uygulamalarıyla, memurların denetimden kaçınmak istemeleri ve otorite kazanma eğilimlerinin bulunduğu kabul edilmiştir (Parlak ve Sobacı, 2008: 357). 1980’li yıllardan itibaren geleneksel kamu yönetimi anlayışının terk edilmeye başlanması, teknolojik değişimler ve bireylerin eğitim ve kültür seviyelerindeki artış bürokrasinin bu özelliğinin değişmesi yönünde önemli bir baskı unsuru olmuştur. Özellikle kamuoyundan gelen demokratik ve şeffaf yönetim talepleri bilgi edinme hakkının tanınmasına olan ihtiyacı arttırmıştır. Bu gelişmeler ışığında 2003 yılında yürürlüğe giren 4982 sayılı Bilgi Edinme Hakkı

Kanunıyla çağdaş, demokratik ve saydamlık ilkesinin gereği olarak eşitlik, tarafsızlık ve açıklık ilkelerine uygun olarak bireylerin bilgi edinme hakkını kullanmalarına ilişkin hususlar düzenlenmiştir.

Kanun, yargı denetimi dışında kalan işlemler, devlet sırrı niteliği taşıyan bilgi ve belgeler ile istihbaratla ilgili bilgiler vb. bir takım istisnalar dışında bilgi edinme hakkının kullanılmasının kolaylaştırılması ve bazı bilgi ve belgelerin açıklanması konusunda kamu kurum ve kuruluşlarına yükümlülükler getirmektedir. Bu bağlamda kurum ve kuruluşları kanunda belirtilen istisnalar haricindeki bilgi ve belgeleri talepte bulunanların faydalanmasına sunmak talepleri hızlı ve doğru bir şekilde cevaplandırmak üzere gerekli tedbirleri almak ve bu konuda düzenlemeler yapmakla yükümlü tutulmuşlardır (Eken, 2005: 127).

4982 sayılı Kanununun 14. maddesi gereğince bilgi edinme talepleriyle ilgili uyuşmazlıkları incelemek, kurum ve kuruluşlara yapılan bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin kararlar almak üzere; Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu (BEDK) kurulmuş, vatandaşların bilgi edinme hakkının kullanılmasında karşılaşılabilecek problemlerin çözümü ve sürecin sağlıklı işlemesi sağlanmaya çalışılmıştır. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilinceye kadar Başbakanlığa bağlı olarak faaliyet gösteren BEDK, 2018 yılında 703 sayılı KHK kapsamında Adalet Bakanlığına bağlanmıştır.

Tablo.1 Bilgi Edinme Genel Raporu 2019 (Kurum ve Kuruluşlar Toplam)

BAŞVURU VERİ TÜRÜ	SAYISI
Bilgi Edinme Başvuru Sayısı (Toplam)	1.435.025
Olumlu Cevaplanan Başvurular	1.235.914
Kısmen Olumlu Kısmen Reddedilen Başvurular	96.575
Reddedilen Başvurular	92.417
Gizli ya da Sır Kapsamındaki Bilgiler Ayıklanarak Olumlu Cevaplanan Başvurular	10.119
Reddedilen Başvurulardan Yargıya Taşınanların Sayısı	796

Kaynak: (TBMM, 2019)

Tablo.1’de görüleceği üzere 2019 yılında Cumhurbaşkanlığı, Bakanlıklar, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Yargı Organları, Yüksek Öğretim Kurumu, Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu ile diğer kurum ve kuruluşlara yapılan bilgi edinme başvuruları 1.435.025’dir. Başvurular içerisinde olumlu cevaplanarak bilgi ve belgelere erişimi sağlanan başvuru sayısının 1.235.914 (%86) olduğu göz önüne alındığında bilgi edinme hakkının kullanımına ilişkin düzenlemelerin bürokrasinin açık ve şeffaf şekilde işleyişine önemli ölçüde katkıda bulunduğu söylenebilir.

3.2. Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER)

Türkiye’de, 2000’li yılların önemli hak arama ve devletin vatandaşıyla iletişimini artıran halkla ilişkiler uygulamalarından birisi de Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) uygulamasıdır. Reformların yoğun şekilde hayata geçirildiği bir dönemin (2003-2006) ürünü olan uygulama, parlamenter sistemin yürürlükte olduğu 2006 yılında Başbakanlık İletişim Merkezi (BİMER) adıyla faaliyete geçirilmiş, 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişle birlikte CİMER adını almıştır.

Uygulama, bilgi edinme hakkı ve dilekçe hakkının kullanılması kapsamında vatandaşların her türlü istek, şikâyet, ihbar, görüş ve önerilerini her türlü iletişim kanalları kullanılarak yapabilmelerini esas almaktadır. Yapılan başvuru görevli koordinatörler tarafından incelenerek, gerekli işlemlerin yapılması ve müracaat sahibine sonuç hakkında bilgi verilmek üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına iletilmektedir.

Bürokrasinin eylem ve işlemleri üzerindeki demokratik denetim mekanizmalarından birisi olan CİMER uygulamasında, yapılan başvuruların en kısa zamanda gereği için ilgili kamu kuruluşuna gönderilmesi, başvuruların en kısa sürede cevaplanması, gecikme halinde ilgililerin uyarılması işlemlerinin bir otomasyon sistemi içerisinde gerçekleştirilebilmesi, verilerin istatistiksel olarak analiziyle kamu politikalarının şekillenmesinde yararlanılması amaçlanmaktadır.

Kurulduğu 2006 yılında 172,470 ve 2007 yılında 208.899 başvurunun yapıldığı CİMER’e 2019 yılında 3.138.233 (iletisim.gov.tr, 2020) başvuru yapılmıştır. Geçen 15 yıla yakın sürede başvuru sayısının yaklaşık 18 kat artmış olması vatandaşların uygulamayı kolaylıkla ve yoğun bir biçimde kullanabildiklerini, dahası toplumda istek, öneri ve şikayetlerin bildirilmesi/iletilmesi anlayışının dolayısıyla hak arama bilincinin önemli ölçüde geliştiğini göstermektedir. Bu bağlamda CİMER’in en önemli etkilerinden birisi vatandaşların, bürokrasinin eylem ve işlemlerini hızlı ve etkin bir biçimde şikayete konu edebilmesi nedeniyle bürokrasinin, geçmişe nazaran daha dikkatli, özenli, şeffaf ve vatandaş bilgilendirici tarzda hareket etme noktasında daha fazla sorumluluk duymasını sağlamasıdır. Bu konuda Acar’ın (2018), CİMER uygulamasına ilişkin yaptığı saha araştırmasında şikayete konu olan pek çok hususun kurum içerisinde rahatlıkla çözülebilecek türde olması dolayısıyla bürokrasinin vatandaşla iletişimini iyileştirerek aslında bir çok sorunun ve şikayetin önüne geçebileceği görülmektedir.

3.3. Kamu Görevlileri Etik Kurulu

Günümüzde evrensel bir nitelik kazanmış olan etik kavramı işlerin nasıl yapılması gerektiğine ilişkin kişinin davranışlarını belirlemede yardımcı olan kılavuz değerler, ilkeler ve standartları içeren ahlak ilkelerinin tümünü ifade etmektedir. Siyasetten yargıya, ticaretten tıp ve eğitime kadar her alanda etik ilke ve değerler önemli bir yer tutmaktadır (Şen, 2009: 2).

1990’lı yıllardan itibaren Birleşmiş Milletler (BM), Dünya Bankası, Avrupa Birliği, OECD gibi uluslararası kuruluşların öncülüğünde küresel bir nitelik kazanan etik tartışmaları söz konusu

uluslararası kuruluşların bir dizi etik davranış kodları, kurumları ve mekanizmaları oluşturmaya başlamasıyla yeni bir aşamaya evrilmiş, BM, 1996 yılında üye ülkelere yönelik olarak Kamu Görevlileri Etik Kuralları tavsiye kararı yayınlamıştır (Eryılmaz, 2008: 246). 1994 ve 2001 ekonomik krizi, 28 Şubat (1997) siyasi krizi gibi çeşitli krizleri yaşayan Türkiye’de etik bir kamu yönetimine olan ihtiyaç 2002 yılından itibaren özellikle Avrupa Birliği üyelik sürecinin de olumlu etkisiyle gerçekleştirilen çeşitli reformlarla giderilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte en önemli gelişmelerden birisi 2004 yılında Kamu Görevlileri Etik Kurulunun kurulması olmuştur.

Kamu görevlilerinin uymaları gereken saydamlık, tarafsızlık, dürüstlük, hesap verebilirlik, kamu yararını gözetme gibi etik davranış ilkeleri belirlemek ve uygulamayı gözetmek üzere kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulunun, Kamu görevlileri etik davranış ilkeleri ile başvuru usul ve esas hakkında yönetmeliği ise 2005 yılında yürürlüğe girmiştir. Yönetmelik uyarınca Cumhurbaşkanı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri, Bakanlar Kurulu üyeleri, Türk Silahlı Kuvvetleri, yargı mensupları ve üniversiteler dışında tüm kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan; yönetim ve denetim kurulu ile kurul, üst kurul başkan ve üyeleri dahil tüm personel Kurulun denetimi kapsamındadır. Kurulun, başvuruların yanında re’sen de denetim yapabilmesi ve kanun kapsamındaki kamu kurum ve kuruluşlarının Kurulun başvuru konusuyla ilgili talep ettiği bilgi ve belgeleri vermek zorunda olması Kurulu güçlendiren önemli düzenlemelerdir.

Tablo.2 Kamu Görevlileri Etik Kurulu Tarafından Alınan Kararlar

KARAR TÜRÜ	SAYISI
Etik ihlali kararı	97
Etik ihlali bulunmadığına dair karar	296
Karar verilmesine yer olmadığına dair karar	35
Usulden ret kararları	1.713
Yargıya intikal nedeniyle incelenemezlik kararı	206
TOPLAM	2.347

Kaynak: Kamu Görevlileri Etik Kurulu 2019 Yılı Faaliyet Raporu

Tablo.2. de yer alan kararlar Kurulun 2019 yılı sonuna kadar aldığı tüm kararları içermektedir. Tabloda yer alan kararların sayıca çok fazla olmayışı ilk bakışta Kurulun etkin ve fonksiyonel olmadığı şeklinde bir algı yaratsa da Kurulun, kamuda etik kültürün yerleştirilmesi amacıyla kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik rehberlik, eğitim ve proje çalışmaları yapma misyonu ve almış olduğu “etik ihlali kararları”nın kamuda etik davranış ilkeleri konusunda emsal kararlar olması son derece önemlidir.

Kurul, etik ilkelerle ilgili hususlarda kamu görevlilerine yönelik rehberler hazırlamakta, kamu kurum ve kuruluşlarından gelen talepler neticesinde çeşitli konularda uygulamaya dönük görüş ve tavsiyelerde bulunabilmekte, ilke kararları alabilmektedir. Kurul, yerine getirdiği görevleriyle

bürokrasinin dürüstlük, hesap verebilirlik, şeffaflık gibi etik ilkelere bağlı olarak hizmeti sunmasına katkı sağlamaktadır.

3.4. Kamu Denetçiliği Kurumu- KDK (Ombudsmanlık)

Günümüzde bürokrasinin denetiminde başvurulan çağdaş denetim mekanizmalarından birisi de Ombudsmanlık denetimidir. Dünyada özellikle 1960'lı yıllardan itibaren yaygınlaşan (Robertson. 1998: 114) bu denetim türünün ülkemizdeki serüveni görece geç sayılabilecek bir tarih olan 2013 yılında kurulan Kamu Denetçiliği Kurumu'yla (KDK) başlamıştır.

2012 yılında 6328 sayılı Kanunla kurulan KDK'nın amacı; kamu hizmetlerinde etkin ve bağımsız bir şikayet mekanizması kurarak idarenin her türlü eylem, işlem, tutum ve davranışlarını insan haklarına dayalı adalet anlayışı içinde hukuk ve hakkaniyete uygun bir biçimde incelemek, araştırmak ve tavsiyelerde bulunmaktır. Kurul, Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlı, tüzel kişiliğe sahip ve özel bütçeli olarak kurulmuştur. Kurulun özellikle bağımsızlık niteliğinin kuruluş yasasında açıkça dile getirilmesi çalışmalarının daha sağlıklı ve alacağı kararların objektif olma niteliğini artırıcı bir etki yaratmaktadır. Nitekim alacağı kararın ancak tavsiye kararı niteliğinde olup herhangi bir somut yaptırımdan uzak olması Kurulun, kararlarında objektif olmasını daha önemli kılmaktadır. Çünkü KDK'nun en önemli özelliği ve yaptırım gücü toplumda ve kurum/kuruluşlar nezdindeki saygınlığıdır. Toplumun gözünde ombudsman, adaletin yerine getirildiği, bürokrasilerin, hizmet sunduğu kişilere iyi, çabuk ve saygılı davranmasının güvencesini veren bir kurumdur (Eryılmaz, 2008: 200).

Başvuruların posta, e-posta, elden evrak, faks ve e-devlet gibi çok çeşitli kanallardan yapılabildiği KDK'nun başvurularla ilgili aldığı kararlar çeşitli olup bunlar arasında başvurunun geçersiz sayılması, dostane çözüm kararı, ret kararı, kısmen tavsiye kısmen ret kararı ile tavsiye kararı önde gelen karar türlerini oluşturmaktadır.

Tablo. 3 *Kamu Denetçiliği Kurumu Karar Türleri ve Sayıları (2013-2019)*

Karar Türleri	YIL		YIL	
	2013	%	2019	%
Gönderme	2155	37	8112	41,43
İncelenemezlik	2240	35	6981	35,65
Birleştirme	522	7,1	98	0,50
Ayırma			27	0,14
Dostane Çözüm			1607	8,21
Geçersiz Başvuru	329	5,9	159	0,81
Karar Verilmesine Yer Olmadığı	307	5,3	435	2,22
Tavsiye	64	1	860	4,39
Ret	37	0,6	893	4,56
Kısmen Tavsiye Kısmen Ret	11	0,2	410	2,09
Toplam	6097		19582	

Kaynak: Yazar tarafından KDK’nın 2013 ve 2019 yılı faaliyet raporlarına dayanılarak hazırlanmıştır.

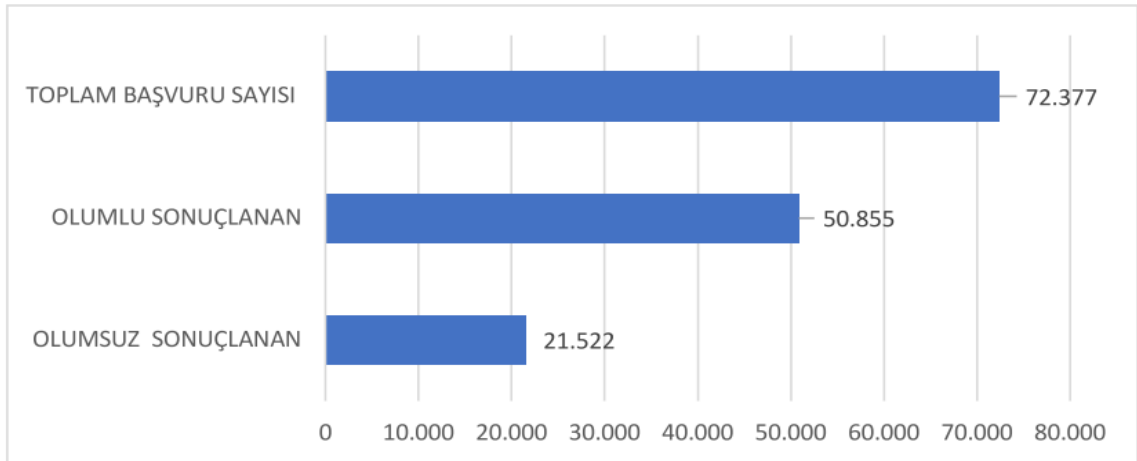
Kuruma ulaşan şikâyet başvurularının incelenmesi sonucunda şikâyetin haklı olduğu kanaatine varılarak 860 (%4.39) başvuru için “tavsiye kararı”na hükmedilmiş, şikâyet başvurularının 893’ü (%4.56) hakkında “Ret Kararı”, 410’u (%2.09) hakkında ise “Kısmen Tavsiye Kısmen Ret Kararı” verilmiştir. Kurulun “tavsiye”, “ret” veya “kısmen tavsiye kısmen ret” verdiği kararların toplam başvurulara oranı %11.04’dür. 2013 yılında %1,8 olan bu oranın 2019 yılına gelindiğinde %613 ’lük artışla %11.04’e ulaşması Kurulun, kuruluş amacına uygun şekilde sonuç odaklı çalışmalar gerçekleştirme kapasitesini yıllar içerisinde önemli ölçüde artırdığını göstermektedir.

Kuruma başvurunun ücretsiz olması ve başvuruların en geç altı ay içinde sonuçlandırılma zorunluluğu kamu yönetiminin iş ve işlemlerinin hukuk kurallarına, iyi yönetim ilkeleri ve hakkaniyete uygunluğunu sağlamaya çalışan bu denetim mekanizmasının tercih edilirliğine katkı yapmaktadır.

3.5. Açık Kapı Uygulaması

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgi iletişim teknolojilerinde görülen gelişmeler bireylerin yönetime istek, talep, görüş ve öneri sunma imkanlarını da önemli oranda artırmıştır. Devlet-birey ilişkilerinde önemli bir değişimi içeren bu süreçte ülke yönetimleri kamu yönetiminde halkla ilişkilerin önemini kavramış, yeni hak arama mekanizmaları ve halkla ilişkiler uygulamalarını hayata geçirmişlerdir. Türkiye’de 2000’li yıllarla birlikte temel hak ve özgürlüklerde görülen olumlu gelişmelerin etkisiyle çeşitlenen hak arama mekanizmalarını destekleyen diğer bir uygulama İçişleri Bakanlığı’nın 2017 yılında uygulamaya soktuğu Açık Kapı uygulamasıdır.

İçişleri Bakanlığı tarafından geliştirilerek ve yürütülen uygulama, vatandaşların kamu kurum ve kuruluşlarındaki iş ve işlemlerinin valilik ve kaymakamlıklarda oluşturulan başvuru büroları vasıtasıyla daha hızlı, etkin ve sorunsuz bir biçimde sonuçlandırılmasını sağlamak, vatandaşların kamu hizmetlerinden memnuniyetini artırmak, başvurulara ve çözümlere ilişkin verilerin istatistiksel olarak analizi ve sorun alanlarının tespiti ile söz konusu verilerin yeni uygulama, proje ve politikaların oluşturulmasında kullanılmasını sağlamak için oluşturulan bir halkla ilişkiler uygulamasıdır (Açık Kapı Yönergesi, 2017).

Şekil 1. Kuruluşundan Ocak-2019’a kadar Açık Kapı bürolarına yapılan başvuru sayısı

Uygulamanın faaliyete geçtiği Kasım-2017 tarihinden Ocak-2019’a kadar geçen 14 aylık sürede uygulamanın ilk etapta 15 pilot ilde başlatılmış olmasına rağmen 72.307 başvurunun gerçekleşmesi ve bunlardan 50,855 başvurunun olumlu olarak sonuçlandırılmış olması bürokrasinin işlerliğinin ve vatandaşın memnuniyetinin sağlanması sürecinde önemli bir ilerlemedir.

Açık Kapı uygulamasının CİMER gibi diğer hak arama mekanizmalarından önemli bir farkı valilik ve kaymakamlıklarda oluşturulan başvuru masaları/bürolar vasıtasıyla vatandaşa herhangi bir kamu hizmetini almadan önce de rehberlik yapılmasıdır. Uygulamanın bu özelliği vatandaşın doğru hizmet birimlerine yönlendirilerek daha hızlı hizmet almasına ve vatandaşın ihtiyacının en az sayıda birimle çözülerek memnuniyetin ve verimliliğin sağlanmasına katkı yapmaktadır. Uygulamanın bir diğer önemli faydası ise valilik ve kaymakamlıkta oluşturulan başvuru masalarıyla bakanlıkların il ve

ilçe düzeyinde örgütlenen taşra örgütlerinin vatandaşa yönelik hizmet sunumunun değerlendirilmesi, vatandaşın başvurusu halinde sorunun yerelde, doğduğu yerde dolayısıyla soruna en yakın birimlerce çözülmesine olanak sağlamasıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

1980’li yıllardan itibaren başta küreselleşme olmak üzere çeşitli dinamiklerin etkisiyle kamu yönetimlerinde Batı’dan başlayarak tüm ülkelere yayılan bir değişim süreci başlamıştır. Bu değişim süreci katı, sert, dışa kapalı ve belirli ölçüde sadece siyasetçilere karşı sorumluluk duyan bürokratik yönetimlerin, esnek, şeffaf, hesap verebilir ve siyaset kurumuyla birlikte hizmet sunduğu vatandaşlara karşı da sorumlu olan bir yapıya dönüşümünü öngörmektedir.

Bürokrasinin değişim ve dönüşüm sürecinde siyaset kurumunun, başvuracağı/kullanabileceği çeşitli mekanizmalar arasında hizmet alanların hizmeti ve hizmeti sunanı sorgulayabildiği, aldığı hizmetten memnuniyetini ve/veya memnuniyetsizliğini ifade edebildiği ve hakkını arayabildiği çağdaş bir yöntem olarak hak arama mekanizmaları önemli bir yere sahiptir. Gerek küresel konjonktürün etkisi gerekse Türkiye’de 2000’li yıllarda siyasal iktidarın iradesiyle temel hak ve hürriyetlerdeki gelişim ve demokratikleşme reformları bilgi iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte toplumun kamu yönetiminden artan beklentileriyle örtüştüğünde çalışmada sözü edilen hak arama mekanizmalarının hayata geçirilmesini sağlamıştır.

Birey/devlet ilişkilerinde bireylerin bilinçlenmesi önemli olup bunun için öncelikle -rahatlıkla sorabilme danışabilme- imkanının güvence altına alınması gerekmektedir. Bu bağlamda Bilgi Edinme Hakkı Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu hakkın kullanımında yaşanabilecek sorunların çözümünü sağlamak için Bilgi Edinme Değerlendirme Kurulu oluşturularak vatandaşların bilgi ve belge taleplerine karşı bürokrasinin keyfi bir tutum sergilemesinin önüne geçilmiştir.

2006 yılında BİMER adıyla hayata geçirilen ve günümüzde CİMER olarak devam eden mekanizma ise vatandaşların soru, görüş, istek, bilgi, talep ve şikayetlerini bilgi iletişim teknolojilerini kullanarak kolaylıkla iletebildikleri son derece etkili bir mekanizmadır. Her yıl milyonlarca başvurunun yapıldığı CİMER uygulaması kamu yönetimi ve bürokrasinin işleyişinde önemli bir vatandaş denetimi işlevi görmektedir.

Kamu yönetiminde etik ilke ve değerlerin belirlenmesi, hizmet sunumunda etik davranış standartlarının oluşturulması amacıyla kurulan Kamu Görevlileri Etik Kurulu, sürecin bir diğer önemli aşamasını oluşturmaktadır. Kurulun belirlediği ilkeler, yayınladığı yol gösterici rehberler ve çözümlediği etik ihlali başvuruları etik ilkelere bağlı olarak işleyen bir bürokrasinin tesisi ve sürdürülebilirliğine önemli katkı yapmaktadır.

2013 yılında şikayet başvurularını almaya başlayan Kamu Denetçiliği Kurumu ise iyi yönetim ilkelerinin kamu yönetiminde yerleşmesinde, bürokrasinin tüm eylem ve işlemlerinin hakkaniyete uygun şekilde gerçekleşmesinde önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Kamu yönetiminde saygın bir

yeri olan Kurumun özellikle güncel konularda aldığı kararların medyada sıkça yer alması ve kamuoyunda ilgiyle takip edilmesi kamu bürokrasisinin sağlıklı şekilde işleminde önemli bir denetim mekanizması işlevi görmektedir.

Yönetim hayatına son yıllarda giren yeni bir uygulama olan Açık Kapı uygulaması ise vatandaşların, bakanlıklara bağlı il ve ilçelerde (taşra teşkilatında) teşkilatlanmış kamu kurum ve kuruluşlarından sağlıklı, sorunsuz ve nitelikli hizmet almasını sağlamayı amaçlayan bir uygulamadır. Kaymakamlık ve valiliklerde oluşturulan masa/ofisler ile işleyen uygulamanın bürokrasinin işleyişine ve denetimine en önemli katkısı vatandaşların sorununu vatandaşa ve soruna en yakın yerde ve hızla çözen dinamik bir birim olmasıdır.

Tüm bu mekanizmalar zaman içinde toplumun hak arama bilincinin artmasına katkı yaparak bürokrasi üzerinde bir denetim işlevi görmekte, bürokraside geri dönülmez bir biçimde daha etkin, verimli, şeffaf ve hesap verebilen sürdürülebilir bir yapının oluşturulmasına hizmet etmektedir.

Kaynakça

- Acar, O. K. (2018) Dijital Çağda Bilgi Edinme ve Başvuru Hakkı; E- Devlet ve Sosyal Medya Üzerinden Yapılan Başvuruların Kamu Çalışanları Açısından Değerlendirmesi, *Social Sciences Studies Journal*, 4(24), 4836-4848.
- Açık Kapı Yönergesi (2017). *Açık Kapı Kurulu, Çalışma Usul ve Esasları Yönergesi*, [Erişim: 17.08.2020, <http://www.eskisehir.gov.tr/kurumlar/eskisehir.gov.tr/ilan/yonerge.pdf>]
- Bilgili, F & Demirkapı, E. (2015). *Hukukun Temel Kavramları*, Dora Yayıncılık
- Bozkurt, Ö. (2008). Bürokrasi, *Kamu Yönetimi Sözlüğü* (içinde), Ö. Bozkurt, T. Ergun ve S. Sezen (Ed.), TODAİE Yay. No: 342.
- Cranston, M. (1999). İnsan Hakları Nelerdir?, A. Yayla (Ed). *Sosyal ve Siyasal Teori* (içinde). A. Yayla (çev). Siyasal Kitabevi, 311-316.
- Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) (2019). *Cimere 2019’da 3 milyon 138 bin 233 başvuru yapıldı*, [Erişim: 20.08.2020, <https://www.iletisim.gov.tr/turkce/haberler/detay/cimere-2019da-3-milyon-138-bin-233-basvuru-yapildi>]
- Eken, M. (2005). *Yönetimde Şeffaflık*, Sakarya Kitabevi.
- Eryılmaz, B. (2008). *Bürokrasi ve Siyaset*, Alfa Yayınları.
- Fendoğlu, H. T. (2015). *Anayasa Hukuku*, Yetkin Yayınları.
- Gözler, K. (2017). *Hukukun Temel Kavramları*, Ekin Yayınevi.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*, Liberte Yayınları.
- Hummel, R. P. (2014). *The Bureaucratic Experience: The Post-Modern Challenge*, Routledge.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu (2019). *2019 Yılı Faaliyet Raporu*, [Erişim: 22.08.2020, <http://www.etik.gov.tr/wp-content/uploads/2020/02/kgek2019faaliyetraporu.pdf>]
- Mises, L. von (1944). *Bureaucracy*, F. Ergin ve A. Yayla (çev.), Liberte Yayınları.
- Nergis Televizyonu (NTV) (2016). *Irak'ta teknokrat hükümete 16 yeni bakan*, [Erişim: 16.08.2020, <https://www.ntv.com.tr/dunya/irakta-teknokrat-hukumete-16-yeni-bakan,Ir-dZPaWYUCLMjc-gF-z5g>]
- Parlak, B. & Sobacı, M. Z (2008). *Kuram ve Uygulamada Kamu Yönetimi, Ulusal ve Global Perspektifler*, Alfa Aktüel Yayın.
- Peters, G. B. (2001). *The Politics of Bureaucracy*, Routledge.
- Rand, A. (1999). İnsan(ın) Hakları, A. Yayla (Ed). *Sosyal ve Siyasal Teori* içinde. A. Yayla (çev)., Siyasal Kitabevi, 317-324.
- Robertson, J. (1998). The Ombudsman Around the World, *The International Ombudsman Yearbook* (içinde), Linda C. Reif, (eds.), (2), Kluwer Law International, 112-128.
- Sezer, Y. & Kargın, N. (2002). Kamu Yönetiminin Modernleşmesinde Şeffaflaşma Sorunu, *Türk İdare Dergisi*, (436), 209-226.
- Şen, M. L. (2009). *Kamu Görevlileri Etik Rehberi*, T.C. Başbakanlık Kamu Görevlileri Etik Kurulu
- Şengül, R. (2007). Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Türk Kamu Yönetimini Camdan Eve Dönüştürür mü? *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 60(3), 215-234.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) (2019). *Bilgi Edinme Genel Raporu 2019*, [Erişim:22.08.2020, https://www.tbmm.gov.tr/bilgiedinme/degerlendirmeye_kurulu_raporlari.htm]
- Türkiye Radyo Televizyonu, (TRTHABER) (2019). *Kabine değişikliğinde istikrarlı ülke: İtalya*, [Erişim: 16.08.2020, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/kabine-degisikliginde-istikrarli-ulke-italya-427565.html>]